

УДК 378.015.31:17.022.1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ СУВЕРЕННИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Педоренко В.М., асистент
кафедри психології та соціальної роботи
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

У статті представлено основні завдання, форми, принципи програми формування суверенних моральних цінностей у майбутніх психологів, проаналізовано основні етапи формувального експерименту.

Ключові слова: суверенні моральні цінності, майбутні психологи, мотиваційно-потребовий, когнітивний, поведінковий та рефлексивний компоненти суверенних моральних цінностей.

В статье представлены основные задачи, формы, принципы программы формирования суверенных нравственных ценностей у будущих психологов, проанализированы основные этапы формирующего эксперимента.

Ключевые слова: суверенные нравственные ценности, будущие психологи, мотивационно-потребностный, когнитивный, поведенческий и рефлексивный компоненты суверенных нравственных ценностей.

Pedorenko V.M. THE THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE PROGRAM OF FORMATION THE SOVEREIGN MORAL VALUES IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

The main tasks, forms, principles of the program of formation the sovereign moral values in future psychologists are presented in the article, the main stages of the teaching experiment are analyzed.

Key words: sovereign moral values, future psychologists, motivational-need, cognitive, behavioral and reflexive components of sovereign moral values.

Постановка проблеми у загально-му вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Протягом останніх років відбувається значний прогрес інформаційних технологій, програмного забезпечення усіх сфер життєдіяльності людини і в цьому процесі все менше і менше уваги звертається на саму людину: її інтереси, цінності, переконання. Суспільство від психолога очікує здатності проявляти соціальну активність, незалежність, самостійність, креативність у вирішенні різних проблем, натомість пропонує загальноприйняті норми, правила, цінності. Однак, крім загальноприйнятих моральних цінностей, майбутньому психологу важливо сформувати власні, стійкі, незалежні, суверенні моральні цінності, через призму яких він здійснюватиме професійну діяльність, оцінюватиме власне життя та життя інших людей. Тому актуальним завданням сьогодення є розробка відповідних програм формування власних, суверенних моральних цінностей у майбутніх психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема актуальності формування моральних цінностей молоді завжди привертала увагу науковців. Вивченням даної проблеми займались І.С. Кон, Д.О. Леонтьєв, І.Д. Бех,

М.Й. Борищевський, М. Рокич, М.В. Савчин та ін. [1; 3; 6; 8]. Так, Е. Еріксон підкреслював значущість процесу автономії у становленні морального «Я» [2], а на важливості формування власної системи моральних цінностей, які регулюватимуть поведінку людини, наголошує Д.О. Леонтьєв [3].

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Формування суверенних моральних цінностей майбутніх психологів відбувається у видах під час вивчення цілого ряду навчальних, найперше психологічних дисциплін. Отримані та засвоєні знання, вміння і навички щодо розвитку власних моральних цінностей студенти-психологи мають можливість використовувати та апробувати під час проходження навчальних практик. Багато вмінь і навичок формуються у майбутніх фахівців під час науково-дослідницької роботи з написання курсових і дипломних робіт. Тому викладачі вишів чітко усвідомлюють, що необхідно створити відповідне середовище, яке б:

- сприяло розвитку суверенності ціннісних орієнтацій майбутніх психологів;
- якісно підвищило б інтерес до самовдосконалення та самоактуалізації;
- спонукало б студентів до пошуку нових, креативних рішень, підходів до вирішення поставлених завдань.

В умовах модернізації системи освіти вибудовується нове освітнє середовище, яке спрямоване на реалізацію особистісного та професійного розвитку учасників, яке має стимулювати студентів до більш ефективної самостійної, творчої діяльності (самоосвіти, самовиховання та саморозвитку) [7, с. 195]. Дані тенденції зумовили ріст вимог до особистості майбутнього психолога як до активного, креативного, сміливого фахівця із сформованими стійкими сувореними моральними цінностями.

Формулювання цілей статті. Метою статті є представити запропоновану програму формування суворених моральних цінностей у майбутніх психологів, її етапи, форми, принципи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У роботі з майбутніми психологами важливим завданням є використання комплексу засобів, які сприятимуть розвитку у них необхідних для успішної професійної діяльності суворених моральних цінностей.

Головною метою формувальної програми є надання психологічної допомоги майбутнім психологам в актуалізації їхніх особистісних моральних цінностей, розкритті творчого особистісного потенціалу через процес самопізнання, оволодіння вміннями відстоювати власні інтереси, переконання, цінності, розуміти їх сенс, проявляти творчість, самостійність, вирішувати професійні завдання на основі власних моральних цінностей.

З метою виявлення ефективних засобів та умов формування суворених моральних цінностей майбутніх психологів нами проведено формувальний експеримент, який забезпечив простежування змін психологічних показників у процесі активного впливу дослідника на особистість майбутнього психолога загалом. Формувальний експеримент дав нам можливість зафіксувати факти, що виявляються, а також через створення спеціальних ситуацій розкривати тенденції формування суворених моральних цінностей майбутніх психологів, їхнього професійного становлення. Такий метод забезпечує поєднання психологічних досліджень з педагогічним пошуком та підбором найбільш ефективних форм освітнього процесу.

Основними завданнями експерименту є створення дослідником відповідних розвивальних умов, в яких стимулюватимуться позитивні зміни суворених моральних цінностей у досліджуваних, а також здійснення контролю за їхнім перебігом. Це дасть можливість змінювати незалежні змінні і

водночас впливати на індивіда та викликати необхідні залежні змінні в структурі суворених моральних цінностей.

Процедура проведеного нами формувального експерименту передбачала:

1. Вибір об'єкта, предмета дослідження.

2. Вибір параметрів незалежної та залежної змінних з метою одержання необхідних даних.

3. Створення спеціальних умов для зовнішньої і внутрішньої активності досліджуваних, які відповідають гіпотезі дослідження, вибір засобів впливу.

4. Фіксацію мотиваційно-потребових, когнітивних, поведінкових, рефлексивних реакцій досліджуваних на вплив.

5. Підбір методів опрацювання одержаних даних та їхньої інтерпретації.

На першому етапі нами реалізовано констатувальний експеримент першого порядку, спрямований на встановлення існуючих характеристик і властивостей предмета дослідження. У констатувальному експерименті взяли участь 235 майбутніх психологів та 98 успішних практикуючих психологів. Серед досліджуваних майбутніх психологів випадковим чином були сформовані дві групи: експериментальна та контрольна. Суттєвих відмінностей між цими двома вибірками на початковому етапі формування суворених моральних цінностей не було виявлено. Майбутні психологи експериментальної групи брали участь в усіх етапах експерименту та проходили цикл формувальних впливів. Контрольна група була створена з метою порівняння та оцінювання результативності формувального експерименту, оскільки дослідження відбувалось у порівняльному варіанті.

Другим етапом дослідження був формувальний експеримент, який був реалізований за допомогою спеціально розробленої програми формувальних та розвивальних впливів. Учасниками формувального експерименту були студенти психологі 1-4-х курсів та студенти магістратури денної форми навчання, які на етапі констатувального експерименту мали середній або низький рівень розвитку компонентів суворених моральних цінностей (мотиваційно-потребового, когнітивного, поведінкового, рефлексивного). Експеримент поєднав у собі різні процедури: навчальні, ігрові, практичні та ін.

На третьому етапі проведено контрольний експеримент другого порядку: було зроблено замір показників суворених моральних цінностей, в якому взяли участь контрольна та експериментальна вибірки. Метою даного етапу дослідження було збір емпіричних показників суворених мораль-

них цінностей майбутніх психологів після реалізації формувальних впливів. Для порівняння та встановлення ефективності здійснених у експериментальній групі (ЕГ) формувальних впливів одночасно проводився замір показників контрольної групи (КГ).

Детально проаналізуємо кожен етап формувального експерименту. Експериментальне дослідження тривало протягом 2016-2017 рр. на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Комплексний формувальний вплив, спрямований на формування суворенних моральних цінностей майбутніх психологів експериментальної групи, відбувався на основі розробленої нами програми (табл.1).

Під час реалізації констатувального експерименту першого порядку було здійснено вивчення сформованості суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів експериментальної та контрольної груп, дослідження їхніх детермінант на початку формувального експерименту.

Обробка емпіричного матеріалу включає якісний та кількісний аналіз отриманих результатів, визначення достовірних відмінностей у прояві психологічних характеристик особистості, зокрема суворенних моральних цінностей, з метою вибору подальшої психолого-педагогічної стратегії та тактики дослідження.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що під час навчання у видах студенти не здатні самостійно визначити шляхи самореалізації, самовдосконалення,крім того не схильні організовувати свій час та простір, проявляти креативність, суворість, визначати основну мету, відстоювати власні переконання, цінності, а натомість орієнтуються на загально-приняті норми, правила, цінності, проявляють залежність від думки оточуючих про них.

У зв'язку з недостатнім рівнем розвитку суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів постає питання про розробку спеціальної психологічної програми їх актуалізації та формування.

Дослідження особливостей мотиваційно-потребового компоненту суворенних

Програма формувального експерименту формування суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів

№ з.п.	Форма впливу	Зміст	Тривалість
1	Гурткова робота «Проблема розвитку моральних цінностей майбутнього психолога»	Сприяння майбутнім психологам в усвідомленні ними загальносусільних і власних моральних цінностей, ідеалів через процес самопізнання, в оволодінні уміннями відстоювати власні інтереси, переконання, цінності, розуміти їх сенс, у прояві творчості, самостійності, у вирішенні професійних завдань на основі власних моральних цінностей.	Вересень-грудень 2016 р.
2	Спецкурс «Суворі моральні цінності психолога»	Ознайомлення майбутніх психологів із змістом поняття суворенних моральних цінностей, їх значенням у здійсненні ними професійної діяльності, основними шляхами і прийомами їх розвитку, розкриття творчого особистісного потенціалу студентів	Лютій-квітень 2017 р.
3	Тренінг формування суворенних моральних цінностей майбутніх психологів	Розвиток внутрішньої рефлексії, умінь диференціювати внутрішні переживання, навичок формування суворенних моральних цінностей через аналіз, переосмислення власних моральних знань, переконань, ідеалів, Сприяння розвитку суб'єктної позиції в межах змодельованої майбутньої професійної діяльності	Травень 2017 р.
4	Коучінг «Робота з цінностями»	Усвідомлення студентами-психологами власних моральних цінностей, їх значущості, сенсу власної мети, відповідності між метою та особистісними моральними цінностями	Постійно
5	Самостійна робота студентів, спрямована на регуляцію процесу формування власних моральних цінностей	Сприяння поглибленню процесу рефлексії як здатності майбутніх психологів відійти на певну дистанцію стосовно себе самого, розвиток здатності розуміти сенс власних вчинків, здатності ними керувати	Постійно

Таблиця 1

моральних цінностей у майбутніх психологів засвідчив досить високі показники його розвитку (62,5% досліджуваних мають високий рівень розвитку даного компонента), що свідчить про їхне прагнення до самоактуалізації, реалізації себе як майбутнього професіонала. Однак показники когнітивного, поведінкового та рефлексивного компонентів суворених моральних цінностей мають недостатній рівень розвитку, що пояснюється нездатністю майбутніх психологів реалізувати власне прагнення до самоактуалізації, відсутністю необхідних знань, уявлень про власні моральні цінності, переконання, недостатню сформованість умінь розмежовувати власні моральні цінності та загальносуспільні, їхню орієнтацію у поведінці на загальносуспільні цінності, недостатню здатність аналізувати, переосмислювати власні моральні знання, почуття, переконання, ідеали, поведінку.

Переходячи до розробки програми формувального експерименту, ми відштовхувались від того, що розвиток суворених моральних цінностей у майбутніх психологів буде більш ефективним за таких умов:

- виокремлення компонентів структури і змісту формувальної роботи з майбутніми психологами;
- забезпечення формування власних, стійких моральних цінностей майбутніх психологів та їх прояв у когнітивній, поведінковій, рефлексивній складових;
- впровадження особистісно орієнтованого соціально-психологічного тренінгу, основною метою якого є розвиток в особистості таких знань та вмінь, які необхідні їй для реалізації конкретних професійних та особистісних завдань, розвиток таких її рис, як самостійність, креативність, відповідальність, ініціативність. Специфіка тренінгу полягала в тому, що він сприяв розвитку конкретних психічних функцій, навичок, якостей за рахунок тривалого перебування учасників у ситуації постійної мотиваційної підтримки й заохочення. У тренінгу студенти ЕГ набувають досвід і оволодівають психологічним інструментарієм керування мотивацією самовдосконалення, формування власних моральних цінностей, вміння застосовувати їх у повсякденному житті. Цей досвід і відповідні психотехніки майбутні психологи надалі можуть застосовувати у своїй професійній діяльності, в різних ситуаціях. Проведене нами дослідження засвідчило, що в студентів, які брали участь у тренінгу, змінюються життєві пріоритети, ставлення до навчання і до своєї майбутньої професійної діяльності.

Під час реалізації формувального експерименту за мету ставилось розв'язати наступні дослідницькі завдання:

- добір засобів та технологій, що опосередковують процес формування суворених моральних цінностей у майбутніх психологів;
- обґрунтування сутності та психолого-педагогічних умов ефективного впливу на розвиток суворених моральних цінностей досліджуваних;
- використання адекватних корекційно-розвивальних заходів щодо зміни суворених моральних цінностей у студентів ЕГ.

Система формування суворених моральних цінностей у майбутніх психологів спрямована на розвиток її складових компонентів: мотиваційно-потребового, когнітивного, поведінкового, рефлексивного.

На нашу думку, для одержання більш вагомих результатів у процесі формування власних стійких незалежних моральних утворень важливо планувати і проводити роботу із застосуванням комплексу різних форм роботи у видах: проведення консультивної, гурткової, тренінгової роботи, спецкурсу, самостійної індивідуальної майбутніх психологів. Працюючи над розробкою системи заходів щодо реалізації поставлених завдань формувального експерименту, ми відштовхувались від того, що в освітньому процесі є багато можливостей для особистісного та професійного саморозвитку, формування власних моральних цінностей, які безпосередньо пов'язані з обраною професією: креативність, суворенність, розвиток себе як особистості і як майбутнього професіонала та ін. Спеціально організовані впливи повинні сприяти формуванню суворених моральних цінностей у майбутніх психологів.

Виходячи із поставленої мети, ми визначили для себе наступні завдання:

1. На початку експерименту (перший зріз) виявити рівень розвитку суворених моральних цінностей у майбутніх психологів контрольної та експериментальної груп, зокрема, вивчити рівні розвитку складових компонентів суворених моральних цінностей, особливості їх ціннісних орієнтацій.

2. У процесі реалізації формувального експерименту нами застосована розроблена програма «Формування суворених моральних цінностей майбутніх психологів». Вона включала: а) гурткову роботу «Проблема розвитку моральних цінностей майбутнього психолога»; б) спецкурс «Суворенні моральні цінності психолога»; в) коучінг «Робота з цінностями»; г) рекомендації щодо самостійної роботи студентів, спрямованої на регуляцію ними процесу фор-

мування власних моральних цінностей; д) спеціально розроблений тренінг формування суворенних моральних цінностей майбутніх психологів.

3. Проведення порівняльного аналізу результатів розвитку суворенних моральних цінностей студентів ЕГ та КГ на початку та в кінці експерименту.

У формувальному дослідженні до контрольної та експериментальної груп були включені досліджувані різних курсів навчання із середнім та низьким рівнями розвитку суворенних моральних цінностей (всього 186 осіб). Контрольна група досліджуваних складала 95 осіб, експериментальна – 91 особа. До експериментальної групи увійшли майбутні психологи від I курсу до магістратури, які добровільно виявили бажання працювати над формуванням власних моральних цінностей. Щоб переконатися на початковому етапі, що показники контрольної та експериментальної груп не відрізняються один від одного, було зроблене порівняльне вивчення даних за основними емпіричними показниками. Враховуючи предмет та гіпотезу дослідження, такими показниками визначені: 1) рівні розвитку суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів; 2) ціннісні орієнтації досліджуваних. Відбір в ЕГ і КГ студентів різних курсів давав нам можливість виявити, на якому етапі у виш (на якому році навчання) програму корекції та формування суворенних моральних цінностей.

Проведена нами порівняльна перевірка основних показників рівня розвитку суворенних моральних цінностей майбутніх психологів експериментальної та контрольної груп підтверджує відсутність до початку експериментального впливу статистично значущих відмінностей між показниками суворенних моральних цінностей досліджуваних студентів ЕГ та КГ.

Основні принципи організації та реалізації програми формування суворенних моральних цінностей майбутніх психологів ґрунтуються на розроблених у вітчизняній психології фундаментальних положеннях про те, що особистість є цілісною психологічною системою, яка формується у процесі життєдіяльності на основі засвоєння суспільних форм свідомості та поведінки [1; 3; 5]. В якості найбільш важливих принципів формувальної роботи нами виділені такі:

– принцип взаємозв'язку вікового та індивідуального розвитку, який визначає індивідуальний підхід до формування суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів у контексті вікових особливостей їхнього розвитку, який передбачає врахування вікових закономірностей їхнього

психічного розвитку, а саме, соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці, основних психічних новоутворень та провідної діяльності [4; 5];

– принцип єдності корекції та розвитку, який полягає у тому, що прийняття рішення про необхідність формування суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів базується виключно на основі психолого-педагогічного аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників їхнього розвитку в юнацькому віці [7];

– принцип діяльнісного підходу до здійснення корекції, який заснований на тому, що саме активність майбутніх психологів є рушійною силою розвитку власних моральних цінностей. Даний принцип проголошує, що одним із провідних способів формування суворенних моральних цінностей є організація активної діяльності досліджуваних, під час якої створюються необхідні умови для орієнтування у незрозумілих, конфліктних ситуаціях, створюється основа для позитивних змін у особистісному та професійному розвитку особистості [5];

– принцип системності корекційних, розвивальних та психопрофілактичних заходів, який полягає у відображені зв'язку різних аспектів особистості та нерівномірності їх розвитку, в усуненні причин суперечностей між ними.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, запропонована нами програма формування суворенних моральних цінностей у майбутніх психологів сприятиме розвитку у них уміння диференціювати внутрішні переживання, навичок формування суворенних моральних цінностей через аналіз, узагальнення, переосмислення власних моральних знань, переконань, ідеалів, а також уміння відстоювати власні інтереси, переконання, цінності, проявляти самостійність, творчість при вирішенні різних завдань. Це дасть можливість майбутнім психологам у майбутньому успішно виконувати професійні завдання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Духовні цінності як надбання особистості / І. Бех // Рідна школа. – 2012. – № 1-2. – С. 9-12.
2. Эриксон Э. Психологический кризис развития в отрочестве и юности / Э. Эриксон // Подросток и семья: хрестоматия / [под ред. Д.Я. Райгородского]. – Самара: Издательский Дом БАХРАХ. – М., 2002. – 656 с.
3. Леонтьев Д.А. Духовность, саморегуляция и ценности / Д.А. Леонтьев // Гуманитарные проблемы современной психологии / Д.А. Леонтьев. Изд-во Таганрогского гос. радиотехн. ун-та. – 2005. – № 7. – С. 16-21.

4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 304 с.

5. Максименко С.Д. Теоретичні основи психології особистості/ С.Д. Максименко // Психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-10.

6. Шульга Г.Б., Коломієць Л.І. Вплив професійної мотивації на виникнення внутрішньо особистісного

конфлікту в студентів першого року навчання / Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – № 6(10). – Вип. 10. – Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2017. – 181-195 с.

7. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. / Т.С. Яценко. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

УДК 159.923.2-057.875:159.944.4

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ТА КОПІНГ-РЕСУРСИ У СТРУКТУРІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Резнікова О.А., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Донбаський державний педагогічний університет

Шамардіна А.В., студентка магістратури
факультету психології, економіки та управління
Донбаський державний педагогічний університет

У статті представлені результати дослідження змістовних характеристик копінг-стратегій та копінг-ресурсів особистості студента, а також їх взаємозв'язок у структурі копінг-поведінки.

Ключові слова: копінг-стратегії, копінг-ресурси, копінг-поведінка.

В статье представлены результаты исследования содержательных характеристик копинг-стратегий и копинг-ресурсов личности студента, а также их взаимосвязь в структуре копинг-поведения.

Ключевые слова: копинг-стратегии, копинг-ресурсы, копинг-поведение.

Reznikova O.A., Shamardina A.V. COPING STRATEGIES AND COPING RESOURCES IN THE STRUCTURE OF COPING BEHAVIOR OF STUDENT PERSONALITY

This article shows results of informative characteristics of coping strategies and coping resources of student personality research as well as their interconnection in the structure of coping behavior.

Key words: coping strategies, coping resources, coping behavior.

Постановка проблеми. Сьогодні в центр дослідження проблем психології висуваються питання формування творчої, професійної та соціально відповідальної особистості, готової як до постановки, так і до розв'язання різноманітних суспільних та професійних завдань. Така необхідність пов'язана із соціально-економічними змінами, що відбуваються в нашому суспільстві, з підвищеннем вимог до спеціалістів, до їхньої активності та відповідальності щодо власного професійного та особистісного розвитку. Зі сказаного витікає, що підготовка спеціалістів у видах повинна визначатися цілями розвитку особистості, і насамперед – формуванням таких якостей, які забезпечують ефективність соціальної взаємодії з оточуючими та сприяють самореалізації особистості.

Ефективним напрямком особистісно-професійної підготовки майбутнього психолога є освоєння ним такої професій-

ної поведінки, яка дозволяла б успішно справлятися із професійними проблемами і стресовими ситуаціями. В якості одного з найбільш продуктивних підходів у вивчені поведінки майбутнього психолога пропонується використовувати теорію копінг-поведінки Р. Лазаруса і С. Фолькмана. Вочевидь, значущість професійної підготовки психологів зумовлює необхідність вивчення копінг-поведінки студента.

Аналіз останніх досліджень. Саме словосполучення «опанування поведінки» є аналогом англійського «coping behavior», яке, у свою чергу, походить від слова «соре», що в перекладі українською мовою дослівно означає – «подолати, впоратися». Саме тому «coping behavior» деякими вітчизняними психологами розуміється ще і як «психологічне подолання». У даний момент при дослідженні проблем подолання важких ситуацій використовуються такі поняття: «опанування поведінки», «ко-